

SOSYAL MEDYAYA GÜVEN İLE AŞI TEREDDÜDÜ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BELİRLENMESİ

DETERMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN TRUST IN SOCIAL MEDIA AND VACCINE HESITANCY

Doç. Dr. Ahmet KAR

Kırıkkale Üniversitesi, ahmetkar67@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-3734-497X

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KAYA

Kırıkkale Üniversitesi, mustafa_519@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-2005-5370

Uzm. Zehra SAYGILI

Kırıkkale Üniversitesi, syglzhr@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1372-4641

Mehmet DAĞDELEN

Kırıkkale Üniversitesi, mehmet_dagdelen_95@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-1346-5192

Makale Gönderim-Kabul Tarihi (02.12.2023-15.04.2024)

Öz

Salgın hastalıklarla mücadelede toplumsal bağışıklığın kazanılması, oldukça önemlidir. Ortaya çıkan salgın hastalıklara çözüm olarak aşı çalışmaları hızla başlamakta ve geliştirilen aşıyla toplum sağlığını tehdit eden salgın hastalıklara karşı toplumun güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Fakat son yıllarda giderek artan aşı tereddüdü aşı reddine dönüşmekte ve aşı yaptırmak istemeyen bireylerin sayısı artmaktadır. Bununla birlikte aşıya yönelik olarak yapılan paylaşımların sayısı da artmaktadır. Dönemin en etkili iletişim araçlarından olan sosyal medyada paylaşılan aşı karşıtı görüşler milyonlarca insana ulaşmakta ve ulaştığı insanların aşıya karşı tutum ve düşüncelerini etkileyebilmektedir. Bu sebeple bu çalışmada sosyal medyaya güvenin ile aşı tereddüdü arasındaki ilişki ve çeşitli demografik özelliklerin bu nedensel ilişkide farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada yaş, eğitim ve kronik hastalığa sahip olma durumu değişkenlerinin sosyal medyaya güveni; kronik hastalık durumu ve COVID-19 geçirme durumu değişkenlerinin aşı tereddüdünü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal medyaya duyulan güven ile aşı tereddüdü arasında da pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medyaya güven, aşı tereddüdü, aşı karşıtlığı, COVID-19

Abstract

Gaining herd immunity is very important in the fight against epidemics. As a solution to emerging epidemics, vaccine studies are starting rapidly and it is aimed to strengthen the society against epidemics that threaten public health with the developed vaccine. However, in recent years, the increasing hesitancy about vaccination turns into vaccination rejection and the number of individuals who do not want to be vaccinated is increasing. In addition, the number of shares made for the vaccine is also increasing. Anti-vaccine opinions shared on social media, which is one of the most effective communication tools of the period, reach millions of people and can affect the attitudes and thoughts of the people they reach. For this reason, in this study, it is aimed to evaluate whether trust in social media affects anti-vaccination and to reveal whether various demographic characteristics make a difference in this causal relationship. In the study, the trust of the variables of age, education and chronic disease status on social media; It was concluded that the variables of chronic disease status and COVID-19 transmission status affect vaccine opposition. A positive relationship was also found between trust in social media and vaccine hesitancy.

Keywords: Trust in social media, vaccine hesitancy, anti-vaccine, COVID-19

GİRİŞ

20. yüzyılın bitimine doğru internetin yaşamımıza girmesiyle enformasyon teknolojilerinde kaydedilen gelişmeler insanların günlük yaşamlarında ve iletişim şekillerinde değişikliklere sebep olmuştur. Bu değişikliklerden belki de en önemlisi kişilerarası ilişkilerde yüz yüze olan iletişimin yerini teknoloji tabanlı iletişimin almasıdır. Teknolojik cihazlarla sağlanan bu yeni iletişim türünün odağında ise sosyal medya bulunmaktadır (Öztürk & Talas, 2015, s.101).

Sosyal medya, internet tabanlı bir platforma sahip olan ve Facebook, Instagram, Whatsapp, Pinterest ve Twitter gibi sosyal ağ hizmetlerini içine alan çoklu etkileşimli iletişim biçimi olarak tanımlanmaktadır (Williams vd., 2018, s. 538). Günümüz şartlarında bireylerin yaşamlarında kritik önem teşkil eder hale gelen sosyal medya, internet aracılığıyla tüm dünya ile iletişimi sağlamaktadır. Bireyler için neredeyse vazgeçilmez bir hal alan sosyal medya eğitim, iş, sağlık, ulaşım, ticaret gibi birçok alanda insan hayatına girmiştir ve etkili şekilde kullanılmaktadır (Çalışkan & Mencik, 2015, s. 254). Yetişkinlerde olduğu gibi erken yaşlarda da internete erişim ve sosyal medya kullanımı giderek artmaktadır (Güney & Taştepe, 2022). Mobil teknolojinin de gelişmesiyle bu artış bilginin yayılma biçiminde ve hızında olağanüstü bir devrim yaratmıştır (Sooknanan & Comissiong, 2020, s. 85). Dünya nüfusunun yaklaşık %64,2'sinin sosyal medya kullanımına imkan sağlayan internete erişimi olduğu tahmin edilmektedir (Internet World Stats, 2021). Türkiye'de ise 16-74 yaş sınıfındaki bireylerde internet kullanım yüzdesi, 2021 yılında %82,6 iken 2022 yılında %85,0 olmuştur (TÜİK, 2022).

Hızla gelişen teknoloji sayesinde iletişimin kolaylaşması ve sosyal medya sayfalarında fazla zahmete girmeden hesaplar oluşturulabiliyor olması sosyal medya kullanımını giderek yaygınlaştırmaktadır. 2022 yılında dünyada ve Türkiye'de en yaygın olan sosyal medya platformları Facebook, Messenger, Instagram, Twitter ve Telegram olmuştur (Obermayer vd., 2022; Park vd., 2022). Bu uygulamalar bireylerin kolaylıkla içerik hazırlayabileceği uygulamalardır. Sosyal medya ağları, bireyin iletişim sürecine içerik üreterek etkili bir rol alması ve doğrudan bu sürece katılabilmesi açısından diğer dijital alanlara oranla daha etkili olmaktadır. Dahası tüm dünyada bu ağlar sayesinde çok daha büyük kitlelere ulaşılarak iletişim ve etkileşimde bulunabilme imkânı doğmuştur (Uluç & Yarcı, 2017, s. 88).

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 10 Sayı/Issue : 1 Yıl/Year : 2024 ISSN -2149-6161

Sosyal medya platformları ve kullanıcılarının artmasıyla birlikte sosyal medyada milyonlarca kişiye ulaşabilen yazılı, sesli veya görsel bilgilerin sayısı da artmıştır. İnsanlık adına faydalı bilgiler yanı sıra yalan, yanlış ve yanıltıcı içerikte binlerce ileti de sosyal medya platformlarında yayılmaya başlamıştır. Günlük yaşamda binlerce bilgiye kolayca erişilebilmesi ve bu bilgilerin paylaşılabilme imkanının olması bilgilerin doğruluğu konusunda güven kaygısını ortaya çıkarmıştır. Sosyal bilimlerde belirli bir topluluktaki bireylerin birbirlerine ve yaşadıkları sistemin kurallarına, işlevlerine ve gerektirdiği rollere dair en iyi olanı yapacaklarına yönelik geliştirdikleri inanç şeklinde tanımlanan güven, içerisinde itaat etme ve inanmayı barındırmaktadır (Özel, 2011, s. 3). Sosyal medyaya güven ise, kullanıcıların güvene dayalı bir sosyal medya ortamı olduğuna ve bireylerin sorumluluklarını sadakat duygusuyla yerine getirdiği kanaatinde olmalarıdır (Baş, 2018, s. 56). Ahlaki boyutu göz önüne alındığında güven her konuda önemli olduğu gibi elektronik ortamdaki iletişimde de kritik bir unsurdur. Bu sebeple geniş bir kitleye hitap eden ve sayıları giderek artış gösteren sosyal medya platformlarına, kullanıcılarına ve bunların paylaşımlarına güvenin oluşması ve korunması son derece önem arz etmektedir (Göksel & Akgül, 2021, s. 243).

Sosyal medya kullanıcı sayısının hızla artması her konunun doğruluğu ve yanlışlığı gayri resmi şekilde tartışılabilir hale getirmiştir. Bu konulardan biri de uzun süredir toplumun gündeminde olan ve yakın zamandaki COVID-19 pandemi sürecinde tartışması alevlenen “aşı” konusudur. Aşı belirli bir hastalığa karşı bağışıklığı artırması beklenen biyolojik üründür ve aşilar belirli hastalıklara karşı birincil koruma yapması öngörülen sağlık hizmetlerinin arasında yer alır (Sekmen, 2018, s. 13). Aşilar hakkında toplumda faydalı ya da faydasız olduğunu düşünen gruplar bulunmaktadır. Bu gruplardan aşiların faydasız hatta zararlı olduğunu düşünen kesim, aşı karşıtlığı olarak adlandırılan düşünce ve davranışı benimseyebilmekte ve bu düşünce ve davranışı başkalarına da kabul ettirmeyi amaçlayabilmektedir. Aşı karşıtlığı, aşiyı bütünüyle reddetmek, aşı olmayı geciktirmek ya da aşının olumlu etkilerini kabul edip yine de aşı olma konusunda tereddütte kalmak olarak ifade edilmektedir (Wolfe & Sharp, 2002, s. 430). İlk olarak 200 yıl önce Edward Jenner tarafından çiçek aşısının bulunmasının ardından ortaya çıkan aşı karşıtlığı günümüzde çiğ gibi büyüyerek devam etmektedir (Badur & Arıcan, 2022, s. 342). Son yıllarda sosyal medya ve internetin de kullanımının artmasıyla beraber aşı hakkındaki yorumların da bu araçlarla yayıldığı gözlemlenmektedir. Tüm dünyada aşı karşıtlarının artması sonucu Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) aşı karşıtlığı/tereddüdünü incelemek amacıyla “Aşı Tereddüdü Çalışma Grubu” oluşturmuştur ve küresel sağlığa tehdit olarak gördüğü bu konuda derinlemesine araştırmalar yapmıştır (WHO, 2019).

Aşı karşıtı görüşler önünde herhangi bir engel ya da yaptırım olmadığı için çok fazla aşı karşıtı örnek görülebilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF- United Nations International Children's Emergency Fund)'nun Doğu Avrupa'da aşılama karşıtı faaliyetlerle ilgili yaptığı çalışmada, bu faaliyetlerde blogların ve çeşitli sosyal medya araçlarının sıkça kullanıldığı görülmüştür (Ataç & Aker, 201, s. 47). Bir çalışmada aşı karşıtlığı ya da tereddüdü olan kişilerin savunma argümanı olarak internet ortamını kullandığı görülmüştür ve diğer bireylerin de bu yöntemlerden etkilendiği belirlenmiştir. Aynı çalışmada internet ortamında binlerce sitede aşı karşıtı söylemlere yer verdiği ifade edilmiştir (Özen, 2020, s. 21).

Aşı karşıtı tarafların sayısının artması ve gündemdeki yerini koruması sonucu araştırmalarını genişleten DSÖ aşılama karşıtı tereddüt oluşturan faktörleri 3 sınıfa ayırmıştır. Bunlar; bağlamsal faktörler, birey ve grup faktörleri, aşı ve aşılama ait faktörlerdir (Filiz & Kaya, 2019, s. 3). Sosyal medyaya güven ile aşı karşıtlığı arasındaki ilişki bu faktörlerden bağlamsal faktörler başlığı altında yer almaktadır (WHO, 2014). ABD'de yetişkinlerin %55'nin sosyal medyadan sağlık bilgisi edindiğinin ifade edildiği bir çalışmada, internet ortamındaki 7 farklı arama motorundaki ilk 10

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 10 Sayı/Issue : 1 Yıl/Year : 2024 ISSN -2149-6161

sonuçlar incelenmiş ve bu sitelerin %43'ünün aşı karşıtı siteler olduğu gözlenmiştir (Davies vd., 2022).

Sosyal medyada aşılama karşı bir tereddüt oluşmasına neden olabilecek paylaşımların çoğunlukta olması, insanların yoğun bilgi kirliliği içerisinde doğruluğu ispatlanmamış iletilere güvenebilmesi gibi nedenler sosyal medyaya güven düzeyi ile aşı tereddüdü arasında bir ilişki olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda bu çalışmada sosyal medyaya güven ile aşı tereddüdü arasındaki ilişkiyi ve çeşitli demografik özelliklerin bu nedensel ilişkide farklılık yaratıp yaratmadığını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde; araştırmanın modeline, evrenine, örnekleme, izinlerine, veri toplama araçlarına ve verilerin analizine değinilmektedir.

Araştırma Modeli

Bu çalışmada genel tarama modellerinden korelasyona dayalı model kullanılmıştır. Bu model birden fazla değişken arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için kullanılmaktadır (Karasar, 2010). Sosyal medyaya güven, aşı tereddüdü ve çeşitli demografik özellikler arasındaki çoklu ilişkinin incelenmesi amaçlandığı için bu yöntem tercih edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Çalışma evrenini 01.02.2022-25.02.2022 tarihleri arasında Kırıkkale Yüksek İhtisas Hastanesi servislerinde yataklı tedavi hizmeti alan hastalar oluşturmuştur. Araştırmada servis ayrımı yapılmamış, tüm servislerde yatarak tedavi gören 18 yaş üstü hastalardan araştırmaya katılmayı kabul eden hastalarla yüz yüze görüşülmüştür. Hastane bilgi sisteminden elde edilen geçmiş istatistiklere göre 1 aylık süre içerisinde ortalama 700 hastanın yataklı tedavi hizmeti aldığı görülmüştür. Araştırmada örneklem seçilmemiş, çalışmaya gönüllü olarak katılmayı isteyen tüm hastalara ulaşılmaya çalışılmış ve 304 katılımcı araştırmaya dahil olmuştur.

İzinler ve Veri Toplama Araçları

Araştırma için Kırıkkale Yüksek İhtisas Hastanesi Başhekimliği'nden 25.11.2021 tarihli ve E-72549134-929 sayılı kurum izni ve Kırıkkale Üniversitesi Girişimsel Olmayan Etik Kurulu'ndan 27.01.2022 tarih ve 2022.01.07 sayılı etik izin alınmıştır. İzin sonrası araştırmanın verileri anket yöntemiyle elde edilmiştir. Üç bölümden oluşan anketin ilk kısımda demografik özelliklere ve COVID-19'a ilişkin sorular, ikinci kısımda Kılıncarslan ve arkadaşları (2020) tarafından geliştirilen 3 boyut ve 12 maddeden oluşan 5'li Likert tipi aşı tereddütü ölçeği, üçüncü kısımda ise Çömlekçi ve Başol (2019) tarafından geliştirilen 3 boyut ve 10 maddeden oluşan 5'li Likert tipi sosyal medyaya güven ölçeği yer almaktadır.

Veri Analizi

Araştırmada tanımlayıcı istatistikler, t testi, ANOVA testi ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Grupların karşılaştırmasında post-hoc testlerinden Tukey Testi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya dahil olan katılımcılara yönelik tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir. DSÖ (2015)’nün yaş dağılım kriterine göre katılımcıların %80’den fazla genç nüfustur. Cinsiyete göre dağılımları çok yakın olan katılımcıların %50’den fazlası lise ve altı eğitime sahiptir. Sağlıkla ilgili değişkenlere bakıldığında katılımcıların %56,6’sının herhangi bir kronik rahatsızlığının olmadığı ve %63,2’sinin COVID-19 geçirdiği görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri.

	n	%
Yaş		
18-39	106	34,9
40-61	140	46
62-81	58	19,1
Cinsiyet		
Kadın	154	50,7
Erkek	150	49,3
Eğitim Durumu		
Lise ve altı	160	52,6
Ön lisans	60	19,7
Lisans	71	23,4
Lisans üstü	13	4,3
Kronik Hastalık		
Var	132	43,4
Yok	172	56,6
COVID-19 geçirdiniz mi?		
Evet	192	63,2
Hayır	112	36,8
Toplam	304	100,0

Araştırmada kullanılan aşı tereddüdü ve sosyal medyaya güven ölçeklerine ilişkin betimleyici istatistikler Tablo 2’de gösterilmiştir. Katılımcılar aşı tereddüdü ölçeğinden ortalama 31,3783 $\pm$ 9,15; sosyal medyaya güven ölçeğinden ise ortalama 27,9441 $\pm$ 8,42 puan elde etmişlerdir. Her iki ölçekte de katılımcılar alınabilecek ortalama puanın altında puanlar elde etmişlerdir. Alt boyutlarda ise isteksizlik (ATÖ) ve teyit (SMGÖ) boyutları dışında ortalama altında değerler elde etmişlerdir. Ölçeklerin ve boyutların güvenilirlik katsayılarınının ,60’ın üzerinde olması verilerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Fayda, kurumsal, bireysel ve teyit boyutlarının ise yüksek düzeyde güvenilir olduğu görülmektedir (Büyüköztürk vd., 2023).

Tablo 2. Ölçekler ve Alt Boyutlarına İlişkin İstatistikler.

Boyutlar	Minimum	Maksimum	$\bar{X}_{\text{Hipotetik}}$	$\bar{X}$	ss	Cronbach Alpha
Fayda	4,00	20,00	12	8,32	4,94	,99
İsteksizlik	5,00	25,00	15	15,91	5,25	,89
Çözüm	3,00	15,00	9	7,14	2,92	,68
ATÖ	12,00	54,00	36	31,37	9,15	,84
Kurumsal	3,00	15,00	9	7,17	3,54	,90
Bireysel	3,00	12,00	9	5,50	2,84	,95
Teyit	4,00	20,00	12	15,26	5,63	,98
SMG	10,00	44,00	30	27,94	8,42	,86

Tablo 3'te aşı tereddüdünün yaş grupları ve eğitim düzeyleri açısından farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Analiz neticesinde aşı tereddüdü ortalamasının hem yaş grupları hem de eğitim düzeyleri açısından istatistiksel olarak farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p=0,064$; $p=0,107$).

Tablo 3. Katılımcıların Aşı Tereddüdünün Yaş ve Eğitim Durumu Değişkenlerine Göre Karşılaştırılması

	n	$\bar{X}$	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Yaş									
18-39	106	32,23	Grp. Arası	460,090	2	230,045			
40-61	140	31,77	Grup İçi	24911,41	301	82,762	2,780	,064	-
62-81	58	28,88	Toplam	25371,50	303				
Eğitim Durumu									
Lise ve altı	160	30,34	Grp. Arası	508,914	3	169,638			
Ön lisans	60	31,35	Grup İçi	24862,58	300	82,875	2,047	,107	-
Lisans	71	33,27	Toplam	25371,50	303				
Lisans üstü	13	33,92							
Toplam	304								

Tablo 4'te katılımcıların aşı tereddüdü ortalamalarının kronik hastalıklarının olup olmamasına, COVID-19 geçirip geçirme durumuna ve cinsiyetine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Analiz neticesinde kronik hastalıklarının olup olmama ve COVID-19 geçirip geçirmeme durumları ile aşı tereddüdü ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Ölçekten elde edilen puanın cinsiyete göre ise anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir. Katılımcılardan kronik hastalığı olmayanların ve COVID-19 geçirenlerin diğerlerine göre aşı tereddüdü ortalaması daha yüksek gerçekleşmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Aşı Tereddüdünün Kronik Hastalığa Sahip Olma, COVID-19 Geçirme Durumu ve Cinsiyete Göre Karşılaştırılması.

Kronik Hastalık	n	$\bar{X}$	sd	t	p
Var	132	30,06	302	-2,214	,028
Yok	172	32,39			
COVID-19 geçirdiniz mi?					
Evet	192	32,46	302	2,723	,007
Hayır	112	29,53			
Cinsiyet					
Kadın	154	31,33	302	-,091	,928
Erkek	150	31,42			
Toplam	304				

Tablo 5'te sosyal medyaya güven ortalamasının yaş ve eğitim gruplarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı gösterilmiştir. Her iki değişken açısından da ölçekten elde edilen puanların ilgili gruplara göre farklılaştığı ve bu farkın istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmektedir. Yaş değişkeninde aşı tereddüdü ortalamasında farka sebep olan grup 18-39 iken, eğitim durumunda lise ve altında eğitime sahip olanların yer aldığı gruptur.

Tablo 5: Katılımcıların Sosyal Medyaya Güven Düzeylerinin Yaş ve Eğitim Durumuna Göre İncelenmesi

	n	$\bar{X}$	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	p	Fark
Yaş									
18-39	106	30,97	Grp. Arası	2253,577	2	1126,788			
40-61	140	27,58	Grup İçi	19252,47	301	63,962	17,617	,000	a>b
62-81	58	23,27	Toplam	21506,05	303				a>c
Eğitim Durumu									
Lise ve altı	160	25,25	Grp. Arası	2616,90	3	872,300			
Ön lisans	60	29,71	Grup İçi	18889,15	300	62,964	13,854	,000	e>d
Lisans	71	31,65	Toplam	21506,05	303				f>d
Lisans üstü	13	32,70							
Toplam	304								

Tablo 6’da katılımcıların cinsiyetinin, kronik hastalığa sahip olma durumunun ve COVID-19 geçirip geçirmediğinin sosyal medyaya güven skorunda anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığı incelenmiştir. Katılımcıların kronik hastalıklarının olup olmama durumu ile sosyal medyaya güven ölçeği puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Kronik hastalığı olmayanlara göre daha yüksek bir sosyal medyaya güven düzeyine sahiptir. Sosyal medyaya güven ölçeğinden elde edilen puanın COVID-19 geçirme durumu ve cinsiyete göre ise değişmediği görülmektedir.

Tablo 6. Katılımcıların Sosyal Medyaya Güven Düzeylerinin Kronik Hastalığa Sahip Olma, COVID-19 Geçirme Durumu ve Cinsiyete Göre Karşılaştırılması.

Kronik Hastalık	n	$\bar{X}$	sd	t	p
Var	132	26,00	302	-3,593	,000
Yok	172	29,44			
COVID-19 geçirdiniz mi?					
Evet	192	28,24	302	,800	,424
Hayır	112	27,44			
Cinsiyet					
Kadın	154	27,39	302	-1,163	,246
Erkek	150	28,51			
Toplam	304				

Tablo 7’de sosyal medyaya güven ölçeğinden elde edilen puanlar ile aşı tereddüdü ölçeğinden elde edilen puanlar arasında pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon bulunmaktadır. Ancak bu ilişkinin düşük düzeyde olduğu görülmektedir ($r=,120$, $p<,05$). Alt boyutlarda ise isteksizlik ile kurumsal ($r=,21$, $p<,01$), teyit ($r=,29$, $p<,01$) ve sosyal medyaya güven toplam skoru ($r=,28$, $p<,01$) arasında düşük düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Çözüm boyutu ile ise bireysel ($r=,15$, $p<,01$), teyit ($r=,120$, $p<,01$) ve sosyal medyaya güven toplam skoru ($r=,28$, $p<,05$) arasında düşük düzeyde ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 7. Ölçekler Arası Korelasyon Tablosu

		Kurumsal	Bireysel	Teyit	Sosyal Medyaya Güven
Fayda	r	-,06	,05	-,01	-,01
	p	,31	,39	,99	-,88
	n	304	304	304	304
İsteksizlik	r	,21**	,01	,29**	,28**
	p	,00	,88	,00	,00
	n	304	304	304	304
Çözüm	r	-,03	,15**	-,24**	-,12*
	p	,57	,01	,00	,03
	n	304	304	304	304
Aşı Tereddüdü	r	,08	,08	,09	,12*
	p	,19	,17	,11	,04
	n	304	304	304	304

TARTIŞMA

Sosyal medya, kullanıcı sayısı her geçen gün artan, her konuda içerik hazırlanabilen ve yapılan paylaşımların milyonlarca hatta milyarlarca insana ulaşmasına imkân sağlayan iletişim aracıdır (Öke Karakaya & Kaya, 2022, s. 536). Paylaşan kişinin bilgi, tecrübe ve düşüncesine dayanan ve amacını içeren bu paylaşımlar çoğu zaman doğruluğu teyit edilmemiş mesajlar vermekte, doğru ya da yanlış bu bilgi insanların düşünceleri üzerinde etkili olabilmektedir. Erişilen insan sayısı da göz önünde bulundurulduğunda bu durum ele alınması gereken bir konu haline gelmektedir (Soğukdere & Öztunç, 2020).

Bu çalışmada yetişkinlerde sosyal medyaya güven ile aşı tereddüdüne etki eden faktörlerin belirlenmesi ve sosyal medya ile aşı tereddüdü arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya dahil edilen bireyler aşı tereddüdü ölçeğinden 31,37 ortalama skor elde etmişlerdir. Katılımcılar ölçeğin alt boyutlarında en yüksek ortalama skoru aşıya karşı isteksizlik boyutundan, en düşük skoru ise aşı yaptırmamaya yönelik bahaneler bulmayı ifade eden çözüm boyutundan elde etmişlerdir. Bu sonuç katılımcıların aşıya karşı tereddütlerinin yüksek olduğunu fakat aşı yaptırmamak için bahane arayışlarının ise aynı derecede yüksek olmadığını ifade etmektedir. Katılımcılar isteksizlik alt boyutu dışındaki boyutlar ve ölçek toplam skorunda ölçekten elde edilebilecek ortalama skor altında değerler elde etmişlerdir. Sosyal medya ölçeğinden ise 27,94 skor elde eden katılımcılar bu ölçeğin alt boyutlarında en yüksek skoru karşılaştıkları sosyal medya paylaşımlarının doğruluğu ile ilgili teyit etme derecesini ölçmeyi ifade eden teyit boyutunda, en düşük skoru ise sosyal medya fenomenlerinin, kullanıcıların içerik oluşturduğu forumların (örneğin, Ekşisözlük) ve arkadaşlarının sosyal medya paylaşımlarına olan güven düzeyini ifade eden bireysel boyutundan elde etmişlerdir. Bu ölçekten elde edilen sonuç ise sosyal medya paylaşımlarının doğruluğu ile ilgili teyit etme derecelerinin yüksek ve bireysel kullanıcılarının paylaşımına olan güvenin düşük olduğu anlamına gelmektedir. Katılımcılar teyit alt boyutu dışındaki boyutlar ve ölçek toplam skorunda ölçekten elde edilebilecek ortalama skor altında değerler elde etmişlerdir.

Çalışma kapsamında yaş, eğitim durumu ve cinsiyet değişkenlerinin aşı tereddüdü ölçeği skorları üzerinde fark oluşturmadığı sonucu elde edilmiştir. Herhangi bir farklılık olmamasına rağmen 18-39 yaş arasında, lisans ve lisans üstü eğitime sahip olanlar ile erkeklerin skorlarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kronik hastalığa sahip olup olmama ve COVID-19 geçirip geçirmeme durumları değişkenlerinin aşı tereddüdü üzerinde anlamlı fark oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kronik hastalığı olmayanlar olanlara göre, COVID-19 geçirenler ise geçirmeyenlere

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 10 Sayı/Issue : 1 Yıl/Year : 2024 ISSN -2149-6161

göre daha yüksek skorlar elde etmişlerdir. Bu sonuca kronik hastalığı olmayanların COVID-19'a yakalansa bile kolay atlabilecekleri ve COVID-19 geçirenlerin ise zaten hastalığa karşı bağışıklıkları olduğu düşüncelerinin sebep olduğu düşünülmektedir. COVID-19 pandemi sürecinde aşı tereddüdünü inceleyen Karagöz ve arkadaşları (2022), cinsiyet, kronik hastalığa sahip olup olmama ve yaş değişkenleri ile aşı tereddüdü arasında anlamlı bir ilişki olduğu, eğitim düzeyinin ise aşı tereddüdünü etkilemediği sonucuna ulaşmışlardır. Sosyal medya kullanan bireylerin COVID-19 aşılara karşı tutumlarını inceleyen Ünlü ve Kesgin (2021) kadınların erkeklere göre daha yüksek ortalama skor elde ederek aşı karşıtı tutumlarının daha fazla olduğu, eğitim durumu arttıkça aşı karşıtı tutum skorlarının da arttığı ve COVID-19 aşısına yönelik tutumun cinsiyet ile eğitim durumu değişkenlerine göre değiştiği sonucunu elde etmişlerdir. Avrupa ülkelerindeki bireylerde sosyal medya kullanımı ile aşı kararsızlığı arasındaki ilişkiyi inceleyen Mascherini ve Nivakoski (2022) diğer çalışmaların aksine aşı kararsızlığının erkeklerde kadınlara göre, orta düzey eğitime sahip olanlarda ise düşük ve yüksek eğitime sahip olanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışmada yaş, eğitim durumu ve kronik hastalığa sahip olup olmama değişkenlerinin sosyal medyaya güven ölçeği skorları üzerinde fark oluşturduğu görülmüştür. 18-39 yaş arasında ve lisansüstü eğitime sahip olanlar ile kronik hastalığı olmayanlar diğer gruplara göre daha yüksek skorlar elde etmişlerdir. Ayrıca yaş azaldıkça, eğitim durumu arttıkça sosyal medyaya güven skorlarının arttığı gözlemlenmiştir. Cinsiyet ve COVID-19 geçirme durumu değişkenlerinin ise sosyal medyaya güven ölçeği skorları üzerinde fark oluşturmadığı görülmüştür. COVID-19 pandemisi sürecinde bireylerin aşı reddi hakkındaki görüşlerini inceleyen Ataman Bor ve İpekci (2022) yaş ve cinsiyetin sosyal medyaya güven ölçeği skorları üzerinde fark oluşturmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı çalışmada kronik hastalık durumunun sosyal medyaya güven ölçeği skorları üzerinde fark oluşturduğu sonucu da ortaya çıkmıştır. Ayrıca eğitim seviyesi arttıkça bireysel paylaşımlara olan güvenin azaldığı, paylaşımlarının doğruluğu ile ilgili teyit etme derecesini ölçmeyi ifade eden teyit boyutu skorlarının ise arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Ataman Bor ve İpekci (2022)'nin çalışmasında kronik hastalığı olanlar ölçekten daha yüksek skor elde ederken bu çalışmada kronik hastalığı olmayanlar daha yüksek skor elde etmişlerdir.

Sosyal medyaya güven ve aşı tereddüdü arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan korelasyon analizinde pozitif yönlü fakat düşük düzeyde bir ilişki olduğu bulunmuştur. Alt boyutlarda ise isteksizlik ile kurumsal, teyit ve sosyal medyaya güven toplam skoru arasında düşük düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Çözüm boyutu ile ise bireysel, teyit ve sosyal medyaya güven toplam skoru arasında düşük düzeyde ilişki olduğu görülmektedir. Literatürde benzer konuda yapılan çalışmalarda da sosyal medya ile aşı tereddüdü arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar bulunmaktadır. Wilson ve Wiysonge (2020), sosyal medyada aşuya karşı yapılan dezenformasyonun aşı karşıtı görüşleri %15 artırdığını belirlemişlerdir. Mansur ve Bıyık (2022) sosyal medyayı kullanan bireylerde aşı karşıtlığı, aşı tereddüdü ve aşısız çözümlere yönelik tutumların daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Ataman Bor ve İpekci (2022) de bu çalışmayla benzer şekilde sosyal medyaya güven ve aşı reddi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Karagöz ve arkadaşları (2022) yalan, yanlış ya da halkı korkutmaya veya düşüncesini değiştirmeye yönelik komplo teorileri ile aşı tereddüdü arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu, komplo teorisinin varlığı durumunda aşı tereddüdünün arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

İnsanlar aşı yaptırmayı yaptırmama noktasında aşılarda bilgi sahibi olmak için dijital ortamdan aktif olarak yararlanmakta ve hatta dijital ortam çoğu zaman aşı hakkında birincil bilgi kaynağı olarak görülmektedir (Ashkenazi vd., 2020; Azizi vd., 2017; Restivo vd., 2015) Günümüzün en

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 10 Sayı/Issue : 1 Yıl/Year : 2024 ISSN -2149-6161

etkili iletişim araçlarından olan sosyal medyanın bireylerin aşıya karşı tutumunu etkilediği aşıkardır. Literatürde incelenen diğer çalışmalarda da sosyal medyanın aşı reddini artırdığına yönelik bulgular görülmüştür (Gür, 2019; İltar, 2020; Özceylan vd., 2020; Yiğit vd., 2020). Büyük kitlelere ulaşılmasına imkan veren sosyal medyada aşı reddine yönelik paylaşımların olması karşılaşılabilecek herhangi bir salgın durumunda bireylerin aşı yaptıma kararlarını etkileyecektir. Kararsız olan bireyler bu paylaşımlardan etkilenerek aşı yaptırmayacak, sadece kendileri değil toplumun genelini etkileyecek ölçüde negatif dışsallığa sebep olabilecektir. Hayati konulardaki etkileyici paylaşımların milyonlarca insana ulaşması toplum sağlığı için tehlike oluşturmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal medyaya güven ile aşı tereddüdü arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada sosyal medya ile aşı tereddüdü arasında düşük düzeyde bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu çalışmada bulunan ilişki düşük düzeyde olsa bile bu değişkenler arasında daha yüksek ilişkinin olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar literatürde yer almaktadır. Özellikle son yıllarda dünya çapında artan bir yaklaşım olan aşı tereddüdü, aşı kararsızlığı ve aşı karşıtlığı, geçmiş pandemilerden elde edilen deneyimlerle ulaşılan başarıları tehdit etmektedir. Sosyal medyanın gücünden faydalanılarak birçok insana ulaştırılan aşı karşıtı paylaşımlar insanların aşıya yönelik düşüncelerini etkileyebilmekte ve halk sağlığını tehdit edebilmektedir. Bu sebeple güvenilir kaynaklar tarafından aşılarda bilimsel temele dayanan bilgilerin paylaşılmasının giderek büyüyen aşı tereddüdü olan kesimin sayısını azaltacağı düşünülmektedir. Bu paylaşımların gerek sosyal medya gerekse diğer sözlü ve yazılı medya iletişim araçlarıyla toplumun çoğuna ulaşılabilir şekilde yapılması gerekmektedir. Ayrıca tüm sosyal medya platformlarında halkı etkileyen ve halk sağlığı için tehdit oluşturan gerçeği yansıtmayan paylaşımların incelenmesinin, bu paylaşımları yapan kişilere yönelik gerekli yasal uygulamaların yapılmasının da toplum sağlığı açısından gerekli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Araştırmanın planlanması: A.K., M.K., Verilerin toplanması: Z.S., Verilerin düzenlenmesi ve analiz edilmesi: A.K., M.K., Z.S., Bulgular, tartışma ve sonuç bölümlerinin yazılması: A.K., M.K., Z.S., M.D.

Çatışma Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ashkenazi, S., Livni, G., Klein, A., Kremer, N., Havlin, A. & Berkowitz, O. (2020). The relationship between parental source of information and knowledge about measles/ measles vaccine and vaccine hesitancy. *Vaccine*, 18(46), 7292-7298. <https://doi:10.1016/j.vaccine.2020.09.044>
- Ataç, Ö., & Aker, A. A. (2014). Aşı karşıtlığı. *Sağlık Düşüncesi Ve Tıp Kültürü Dergisi*, 30(1), 42-47.
- Azizi, F. S. M., Kew, Y., & Moy, F. M. (2017). Vaccine hesitancy among parents in a multi-ethnic country, Malaysia. *Vaccine*, 35(22), 2955-2961. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2017.04.010>
- Badur, S., & Arıcan, I. (2022). Bilgi düzensizlikleri ve infodemi için bir örnek: Aşı karşıtlığı. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 341-350. <https://doi.org/10.47613/reflektif.2022.74>
- Baş, F. C. (2018). Sosyal medya davranışının oluşumu: Çevrimiçi ortamlarda güven, sosyal sermaye ve saygınlık ilişkisi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 49-85.
- Bor, N.A., & İpekçi, N. (2022). COVID-19 Sürecinde ebeveynlerin sosyal medya haberlerine güvenlerinin aşı reddine olan etkisi. *Gevher Nesibe Journal of Medical and Health Sciences*, 7(20), 16-26. <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.713328>

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 10 Sayı/Issue : 1 Yıl/Year : 2024 ISSN -2149-6161

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2023). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi.
- Çalışkan, M., & Mencik, Y. (2015). Değişen dünyanın yeni yüzü: sosyal medya. Akademik Bakış Dergisi, 50, 254-277.
- Çömlekçi, M., & Başol, O. (2019). Sosyal medya haberlerine güven ve kullanıcı teyit alışkanlıkları üzerine bir inceleme. İleti-ş-im, 30.
- Davies, P., Chapman, S. & Leask, J. (2002). Antivaccination activists on the world wide web. Arch Dis Child, Jul;87(1):22-25. <https://doi.org/10.1136/adc.87.1.22>.
- Filiz, M., & Kaya, M. (2019). Systematic review of studies to determine factors affecting vaccine rejection/instability/contrast. Türk akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2(2), 1-7.
- Göksel, A. G. & Akgül, A. (2021). Üniversite öğrencilerinin sosyal medyaya güven düzeylerinin incelenmesi. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 19(4), 241-256. [https:// DOI: 10.33689/spormetre.976094](https://DOI:10.33689/spormetre.976094)
- Gül Ünlü, D., & Kesgin, Y. (2021). Dijital ebeveynlik, aşı kararsızlığı ve Covid-19: Dijital ebeveynlerin Covid-19 aşısı karşıtlığına ilişkin tutumlarının belirlenmesi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2021(56), 165-184. <https://doi.org/10.47998/ikad.994956>
- Güney, M., & Taştepe, T. (2020). Ergenlerde sosyal medya kullanımı ve sosyal medya bağımlılığı. Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi, 9(2), 183-190. <https://www.doi.org/10.46971/ausbid.757713>
- Gür, E. (2019). Aşı kararsızlığı-aşı reddi. Türk Pediatri Arşivi, 54(1), 1-2. <https://doi.org/10.14744/TurkPediatriArs.2019.79990>
- Hasar, M., Özer, Z. Y., & Bozdemir, N. (2021). Aşı reddi nedenleri ve aşılardaki görüşler. Cukurova Medical Journal, 46(1), 166-176. <https://doi.org/10.17826/cumj.790733>
- Internet World Stats. (2020). Internet users distribution in the world—2020 Q1. Internet World Stats: Usage and population statistics. <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (12.07.2023)
- Karagöz, Y., Yalman, F., & Karaşin, Y. (2022). Covid-19'a yönelik komplo teorilerinin aşı tereddüdüne etkisi: aşı tutumunun aracı rolü. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(2), 19-31.
- Karasar, N. (2010). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kılınçarslan, M. G., Sarıgül, B., Toraman, C., & Şahin, E. M. (2020). Development of valid and reliable scale of vaccine hesitancy in Turkish language. Konuralp Medical Journal, 12(3), 420-429. <https://doi.org/10.18521/ktd.693711>
- Mansur, F., & Bıyık, E. (2022). Sosyal pazarlama aracı olarak kullanılan dijital medyanın, Covid-19 aşısına yönelik bireysel tutumlara etkisi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(1), 257-278.
- Mascherini, M., & Nivakoski, S. (2022). Social media use and vaccine hesitancy in the European Union. Vaccine, 40(14), 2215-2225. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2022.02.059>
- Obermayer, N., Kóvári, E., Leinonen, J., Bak, G., & Valeri, M. (2022). How social media practices shape family business performance: the wine industry case study. European Management Journal, 40(3), 360-371. <https://doi.org/10.1016/j.emj.2021.08.003>
- Öke Karakaya, P., & Kaya, M. (2022). Sosyal medyada SMA hastalığına ilişkin Twitter iletilerinin analizi. 10th International Conference on Social Sciences, 536-541.
- Özceylan, G., Toprak, D., & Esen, E. S. (2020). Vaccine rejection and hesitation in Turkey. Human Vaccines & Immunotherapeutics, 16(5), 1034-1039. <https://doi.org/10.1080/21645515.2020.1717182>
- Özdemir, Z. (2019). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. Beykoz Akademi Dergisi, 7(2), 91-105. <https://doi.org/10.14514/BYK.m.26515393.2019.7/2.91-105>

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 10 Sayı/Issue : 1 Yıl/Year : 2024 ISSN -2149-6161

- Özel, A. P. (2011). Sosyal medya ve güven: hükümet, sivil toplum örgütleri ve ticari kuruluşlara yönelik ampirik bir araştırma. *Academic Journal of Information Technology*, 2(4), 1-31.
- Özen, F. (2020). Aile hekimlerinin aşı karşıtı ebeveynler ile iletişim deneyimleri üzerinden aşı karşıtlığının değerlendirilmesi: Niteliksel bir araştırma. (YÖK Tez Merkezi, Uzmanlık Tezi). Sakarya Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Öztürk, M. F., & Talas, M. (2015). Sosyal medya ve eğitim etkileşimi. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 7(1), 101-120.
- Park, S., McGuinness, K., Fisher, C., Lee, J. Y., McCallum, K., & Nolan, D. (2022, June 15). Digital news report: Australia 2022. News and Media Research Centre. <https://apo.org.au/node/317946> (11.06.2023).
- Restivo, V., Napoli, G., Marsala, M. G. L., Bonanno, V., Sciuto, V., Amodio, E., & Firenze, A. (2015). Factors associated with poor adherence to MMR vaccination in parents who follow vaccination schedule. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 11(1), 140-145. <https://doi.org/10.4161/hv.34416>
- Sekmen, H. (2018). İnternet sitelerinde çocukluk çağı aşıları bilgi kapsamı ve güvenilirliği ile aşı karşıtlığı hakkında bilgi güvenilirliğinin incelenmesi. (YÖK Tez Merkezi, Uzmanlık Tezi). Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Soğukdere, Ş., & Öztunç, M. (2020). Sosyal medyada koronavirüs dezenformasyonu. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, (5), 59-85.
- Sooknanan, J., & M.G.Comission, D. (2020). Trending on social media: Integrating social media into infectious disease dynamics. *Society for Mathematical Biology*, 82(7),86. <https://doi.org/10.1007/s11538-020-00757-4>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (13.06.2021). 2022. TÜİK Kurumsal. <https://www.tuik.gov.tr>. (01.12.2022)
- Uluç, G. & Yarcı, A. (2017). Sosyal medya kültürü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 88-102.
- World Health Organisation (WHO) (2014, November 12). Report of the sage working group on vaccine hesitancy. https://www.asset-scienceinsociety.eu/sites/default/files/sage_working_group_revised_report_vaccine_hesitancy.pdf (11.06.2023)
- World Health Organisation (WHO) (2015). World report on Ageing and Health. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/186463/9789240694811_eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y (20.09.2023).
- World Health Organisation (WHO) (2019). Ten threats to global health in 2019. <https://www.who.int/news-room/spotlight/ten-threats-to-global-health-in-2019> (25.08.2023).
- Williams, B. D., Valero, J. N., & Kim, K. (2018). Social media, trust, and disaster: does trust in public and nonprofit organizations explain social media use during a disaster? *Quality and Quantity*, 52(2), 537-550. <https://doi.org/10.1007/s11135-017-0594-4>
- Wilson, S.L., & Wiysonge, C. (2020). Social media and vaccine hesitancy. *BMJ Global Health* 2020;5:e004206. <https://doi:10.1136/bmjgh-2020-004206>.
- Wolfe, R. M., & Sharp, L. K. (2002). Anti-vaccinationists past and present. *Bmj*, 325(7361), 430-432. <https://doi:10.1136/bmj.325.7361.430>
- Yiğit, T., Oktay, B. Ö., Özdemir, C. N., & Moustafa Paşa, S. (2020). Aşı karşıtlığı ve fikri gelişimi. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(53), 1244-1261.